

دانشگاه تربیت مدرس
دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دکتری رشته علوم قرآن و حدیث

**اسوه‌های قرآنی و شیوه‌های تبلیغی آنان
و مقایسه آنها با شیوه‌های شناخته شده تبلیغ
در جهان امروز**

مصطفی عباسی مقدم

استاد راهنما:

دکتر سید محمد باقر حجتی

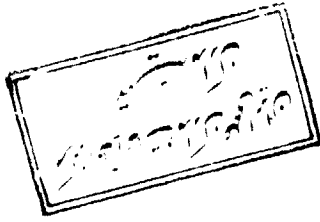
استادان مشاور

جناب حجة الاسلام محمد علی مهدوی راد

جناب آقای دکتر غلامعلی افروز

02488

۱۲۳۹۳

بسمه تعالی

تائیدیه اعضای هیات داوران

بدینوسیله رساله دکتری آقای مصطفی عباسی مقدم تحت عنوان :

"اسوه های قرآنی و شیوه های تبلیغی آنان و مقایسه آنها با شیوه های شناخته شده

تبلیغ در جهان امروز"

تقدیم می شود. اینجانبان نسخه نهایی این رساله را از نظر فرم و محتوا بررسی و تایید کرده و

پذیرش آن را برای تکمیل درجه دکتری پیشنهاد می کنیم.

امضاء

نام و نام خانوادگی اعضای هیات داوران

استاد راهنما : دکتر سید محمدباقر حجتی

استاد مشاور: حجت الاسلام مهدوی راد

استاد مشاور: دکتر غلامعلی افروز

استاد مدعو : آقای علی اکبر غفاری صفت

استاد مدعو : دکتر صادق آئینه وند

استاد مدعو : حجت الاسلام معزی

استاد مدعو : خانم دکتر نهله غروی

مدیر گروه و نماینده شورای تحصیلات تکمیلی : دکتر سیدمحمدباقر حجتی

چکیده پایان نامه

اسوه‌های قرآنی و شیوه‌های تبلیغی آنان و مقایسه آنها با شیوه‌های شناخته شده تبلیغ در جهان امروز

شخصیتهای برجسته قرآنی در طول حیات تبلیغی خویش بهترین و نافذترین روشهای تربیت، هدایت و شیوه‌های تبلیغ و دعوت را به جامعه انسانی ارائه کرده‌اند. این چهره‌ها همان اسوه‌ها و نمونه‌های برتر انسانیت‌اند که همه آدمیان را پیروی مطلق ایشان و شیوه‌های تبلیغشان شایسته بل بایسته است. فرستادگان بزرگی چون ابراهیم، نوح، موسی، عیسی و بالاتر از همه محمد، پیامبر خاتم(ص) و نیز پیامبرانی همچون یوسف، شعیب، داود، سلیمان، هود، صالح و زکریا، از یک سو و چهره‌های انسانی برجسته‌ای نظیر لقمان، مریم، طالوت، مؤمن آل فرعون آسیه و ذوالقرنین، از سوی دیگر، در طول زندگانی افتخارآمیز خود به منظور دعوت الی الله و سوق دادن انسانها به صفات و رفتارهای نیکو، شیوه‌های متنوعی را به کار گرفته‌اند که هر یک در جای خود تأثیر بسزایی بر شخصیت و رفتار انسانها بر جای نهاده است. به طوری که از بیش از یک چهارم آیات قرآن که زندگی درس آموز و دعوت انبیاء و اولیاء را شرح می‌دهد، در این بررسی نزدیک به ۲۵۰ شیوه تبلیغی استخراج و تبیین گردیده است؛ از شیوه‌های مستقیم و گفتاری تا شیوه‌های غیرمستقیم و علمی، و از شیوه‌های تبلیغ فردی تا جمعی.

در این پژوهش، پس از بحثهای مقدماتی، روش تبلیغ اسوه‌نمایی و ارائه الگوها به ویژه در عرصه قرآن مورد بررسی قرار گرفته و سپس پیامبران اسوه و شیوه‌های تبلیغی هر یک معرفی شده‌اند. آنگاه به بررسی شیوه‌های تبلیغی دیگر شخصیتهای برتر قرآن پرداخته‌ایم و در پایان، طی پژوهشی تطبیقی شیوه‌های تبلیغی اسوه‌های قرآنی با شیوه‌های شناخته شده تبلیغ در جهان امروز مقایسه شده و مزایای تبلیغ اسوه‌های قرآنی نظیر تأثیر عمیق و پایدار و پایبندی به حقیقت از این رهگذر آشکار گردیده است.

از جمله نتایج این تحقیق، اثبات توانایی قرآن در پاسخگویی به نیاز انسان به اسوه در تمام زمینه‌ها، ضرورت پایبندی تبلیغ دینی به حقانیت و قداست انگیزه، عمل و روشها و تأکید قرآن بر اتخاذ شیوه‌های غیرمستقیم و عملی در کنار شیوه‌های گفتاری و انشایی می‌باشد.

* فهرست مطالب *

۱	مقدمه
۳	پیشگفتار
۶	۱- فصل اول: جایگاه اسوه‌ها در قرآن
۷	۱-۱- بخش اول: کلیات تحقیق
۷	۱-۱-۱- تعریف مسأله و بیان پرسشهای تحقیق
۷	۱-۱-۲- سابقه و ضرورت انجام تحقیق
۸	۱-۱-۳- فرضیه‌ها
۸	۱-۱-۴- هدفهای علمی
۸	۱-۱-۵- هدفهای کاربردی
۹	۱-۱-۶- مفاهیم و واژه‌ها
۱۶	۲-۱- بخش دوم: تنوع شیوه‌های تبلیغ در قرآن
۱۷	۱-۲-۱- تنوع شیوه‌های مستخرج از محتوای آیات
۱۸	۲-۲-۱- تنوع اسوه‌های قرآن
۲۰	۳-۲-۱- تنوع شیوه‌های اسوه‌های قرآنی
۲۲	۳-۱- بخش سوم: شیوه اسوه‌نمایی در تبلیغ (روش الگویی)
۲۳	۱-۳-۱- ضرورت اتخاذ شیوه اسوه‌نمایی
۲۵	۲-۳-۱- ابعاد روش الگویی
۲۵	۳-۳-۱- ویژگیها و مزایای روش الگویی
۳۱	۴-۳-۱- تأکید قرآن بر این شیوه تبلیغی
۳۱	۱-۴-۳-۱- بیان معیارهای اسوه‌ها
۳۴	۲-۴-۳-۱- معرفی اسوه‌ها و نمونه‌های عینی هدایت

- ۳۷ ۴-۱- بخش چهارم: تقسیم بندیها درباره اسوه‌های قرآنی
- ۳۷ ۱-۴-۱- پیامبران و غیر پیامبران
- ۳۸ ۲-۴-۱- اسوه‌های معصوم و غیر معصوم
- ۴۰ ۳-۴-۱- اسوه‌های همه جانبه و اسوه‌های یک بعدی
- ۴۴ ۴-۴-۱- اسوه‌های با نام و اسوه‌های بی نام
- ۴۵ ۵-۴-۱- افراد اسوه و جماعت‌های اسوه
- ۴۷ ۲- فصل دوم: پیامبران و شیوه‌های تبلیغی آنان
- ۴۸ ۱-۲- بخش اول: پیامبران و ویژگیهای آنان
- ۴۹ ۱-۱-۲- پیامبران در قرآن
- ۵۲ ۲-۱-۲- ویژگیهای پیامبران
- ۵۶ ۲-۲- بخش دوم: پیامبران اولوالعزم و شیوه‌های تبلیغی آنان
- ۵۷ ۱-۲-۲- پیامبر اسلام، محمد بن عبدالله خاتم پیامبران ﷺ
- ۶۲ ۲-۲-۲- محمد ﷺ اسوه رحمت
- ۶۳ ۳-۲-۲- شیوه‌های تبلیغی پیامبر اسلام ﷺ
- ۶۳ ۱-۳-۲-۲- محور بیان صریح عقاید و مواضع
[اعلام اعتقادات قلبی به مشرکان - سازش ناپذیری و عدم نرمش در
اصول - برائت از شرک]
- ۶۹ ۲-۳-۲-۲- محور دعوت بر اساس بصیرت
[استدلال منطقی و فطری - دعوت به بررسی بیطرفانه موضوع - تردید
افکنی در مخالفان - دعوت به مشترکات]
- ۷۳ ۳-۳-۲-۲- ابتکار عمل در دعوت
[ارتباطها و تماسهای فردی به منظور دعوت - حضور در میان قبایل -
پذیرفتن وفدها - توجه به طبقات مختلف جامعه - اعزام مبلغ به
شهرها و قبایل - ارسال نامه دعوت به سوی پادشاهان]
- ۸۲ ۴-۳-۲-۲- پای بند به حقیقت و پرهیز از هر کذب و باطل

- [تعیین محدوده وظایف و اختیارات خود - پرهیز از وعده‌های بی اساس - مبارزه با عوام‌فریبی و سنتهای غلط - تأیید رسالتهای پیشین]
- ۸۸ ۲-۲-۳-۵- بشارت و انذار
- [بشارت و مژده به مشرکان برای پذیرش اسلام - انذار و هشدار به مشرکان - تشویق مسلمانان به ایمان و عمل صالح]
- ۹۰ ۲-۲-۳-۶- مرحله بندی تبلیغ و بهره‌برداری از همه فرصتها
- [زمان بندی مراحل مختلف دعوت - شروع دعوت از خانواده و نزدیکان - گسترش دعوت بر اساس شرایط - برپا نمودن پایگاههای تبلیغی - هجرت - اخذ بیعت از یاران]
- ۱۰۰ ۲-۲-۳-۷- مدارا و نرمش در برخورد و معاشرت
- [پاسخ آرام به شبهه‌ها و تهمت‌ها - مرونت و آسانگیری در مسائل شخصی - ارتباط صمیمی با همگان - تحمل ایذاء مشرکان]
- ۱۰۸ ۲-۲-۳-۸- ابراز محبت و جلب اعتماد
- [اعطای بخشش و هدیه به افراد و قبایل - خوشبینی به مؤمنان - عفو و گذشت - مشورت با مؤمنان - ترویج فرهنگ اخوت - موااسات و کمک به هر نحو ممکن]
- ۱۱۶ ۲-۲-۳-۹- هماهنگی با مخاطبان در معیشت
- [ساده زیستی - پرهیز از تکلف و تشریفات]
- ۱۱۹ ۲-۲-۳-۱۰- ادب و احترام وافر در برابر مردم
- [احترام به کودکان - احترام به اقشار و طبقات]
- ۱۲۲ ۲-۲-۲- حضرت نوح
- ۱۲۲ نوح اسوه استقامت در تبلیغ
- ۱۲۴ ۲-۲-۱- شیوه کلی استقامت و مداومت در تبلیغ
- [بیان صریح عقاید - مداومت در تبلیغ - بهره‌برداری از تمام فرصتها و شیوه‌ها - مرحله بندی تبلیغ]

- ۱۲۹ ۲-۲-۲-۲ - شیوه کلی نصیح
[عدم درخواست مزد - ترغیب و تشویق - شفقت و دلسوزی در همه
حال - پرهیز از نومییدی - آزاد منشی در دعوت]
- ۱۳۵ ۳-۲-۲-۲ - برخورد استدلالی و منطقی
[یادآوری نعمتهای الهی - انذار و هشدار - جدال نیکو - پاسخ آرام و
منطقی به شبهه‌ها و تهمت‌ها]
- ۱۴۱ ۳-۲-۲-۲ - حضرت ابراهیم علیه السلام
ابراهیم اسوه توحید و خدا محوری
- ۱۴۳ ۱-۳-۲-۲ - بیان شجاعانه عقاید توحیدی
[شروع دعوت با سؤال - برائت از شرک و کفر]
- ۱۴۸ ۲-۳-۲-۲ - شیوه کلی جدال احسن
[روش اقناع تدریجی - روش مقایسه - روش گفتار نرم (قول لین) -
استدلال به کمک محسوسات - خطاب توأم به عقل و دل و تحریک
وجدان]
- ۱۵۵ ۳-۳-۲-۲ - اتخاذ شیوه‌های متنوع برای گسترش توحید
[عنایت ویژه به خانواده - رحمت و شفقت به مخاطبان - تأسیس و
تطهیر بیت‌الله - تأکید بر نماز - هجرت - پشتتازی در نیکی‌ها]
- ۱۶۶ ۴-۲-۲-۲ - حضرت موسی علیه السلام
موسی، اسوه مبارزه با استکبار
- ۱۶۷ ۱-۴-۲-۲ تا ۱۴ شیوه‌های تبلیغی حضرت موسی
[اعلام صریح رسالت و اظهار عقاید - قول لین، گفتار نرم و دلپذیر -
برخورد شجاعانه با تهدیدهای فرعون - انذار و هشدار - استفاده از
بینات و دلایل روشن - توجه به دعا و تضرع به درگاه الهی - یادآوری
نعمتهای الهی و سرگذشت امتها - کناره‌گیری و برائت از بی‌ایمانان -
جلب همکاری هارون - هجرت برای یافتن عرصه‌های جدید دعوت
- امید دادن و پرهیز از یأس - مبارزه با انحرافات و خرافه‌ها - روش

آزمایش و تصفیه - برخورد عاطفی - تعیین نقیبان و کادر اصلی
دعوت]

۱۸۵ ۵-۲-۲ - حضرت عیسی (ع) ﴿﴾

۱۸۵ عیسی، اسوه تواضع

۱۸۶ ۱-۵-۲-۲ تا ۱۲ شیوه‌های تبلیغی حضرت عیسی

[دعوت بر اساس بینه و آیه - حکمت‌ها و بیانات مؤثر - تبلیغ به شیوه
غیر مستقیم - مهربانی و مواسات - تواضع - شروع دعوت از گهواره
- تشکیل کادر مرکزی دعوت (حواریون) - تصدیق تورات و بشارت
ختم رسل - رفع اختلاف میان مردم - سیر و سیاحت تبلیغی - اعزام
فرستادگان تبلیغی - ساده زیستی]

۱۹۸ ۳-۲ - بخش سوم: دیگر پیامبران

۱۹۸ ۱-۳-۲ - حضرت آدم

۱۹۹ آدم، اسوه بازگشت به سوی خدا

۱۹۹ ۱-۱-۳-۲ - تعلیم اسماء و حقایق

۱۹۹ ۲-۱-۳-۲ - بازگشت به سوی خدا

۲۰۰ ۳-۱-۳-۲ - تأسیس کعبه و تعلیم مناسک

۲۰۲ ۲-۳-۲ - حضرت ادریس (ع) ﴿﴾

۲۰۲ ادریس، اسوه تعلیم و تدریس

۲۰۲ ۱-۲-۳-۲ تا ۶ - شیوه‌های تبلیغی حضرت ادریس

[تأکید بر توحید و نفی الهه - براءت از شرک - یادآوری به همراه انذار
- نصیح و امانت - ادب و احترام در برابر ناسزا و تهمت - عدم
درخواست مزد]

۲۰۷ ۳-۳-۲ - حضرت هود (ع) ﴿﴾

۲۰۷ هود، اسوه صراحت در تبلیغ

۲۰۸ ۱-۳-۳-۲ تا ۶ - شیوه‌های تبلیغی حضرت هود

[تأکید بر توحید و نفی الهه - براءت از شرک - یادآوری به همراه انذار -

نصح و امانت - ادب و احترام در برابر ناسزا و تهمت - عدم درخواست مزد

- ۲۱۲ حضرت لوط عليه السلام ۴-۳-۲
- ۲۱۲ لوط، اسوه مبارزه با فساد اخلاق
- ۲۱۳ شیوه‌های تبلیغی حضرت لوط ۴-۳-۲ تا ۶-۳-۲
- [مبارزه با فساد اخلاقی - گفتار نرم و دلسوزانه - جایگزینی معروف پس از نهی از منکر - اظهار خشم و برائت از فساد نه از افراد - سخاوت و مهماندوستی - عدم درخواست مزد]
- ۲۱۷ حضرت صالح عليه السلام ۵-۳-۲
- ۲۱۷ صالح، اسوه صبر و متانت در برخورد با مخالفان
- ۲۱۷ شیوه‌های تبلیغی حضرت صالح ۵-۳-۲ تا ۵-۳-۱
- [دعوت به پرستش خدای یگانه - ذکر نعمتهای الهی و عظمت خالق - مناظره و جدال نیکو - نصح و دلسوزی بر سرنوشت مخاطبان - عدم تأثیرپذیری از جنگ روانی و شیوه‌های زیرکانه دشمن]
- ۲۲۵ حضرت اسماعیل عليه السلام ۶-۳-۲
- ۲۲۵ اسماعیل، اسوه اطاعت محض فرمان الهی
- ۲۲۶ شیوه‌های تبلیغی حضرت اسماعیل ۶-۳-۲ تا ۵-۳-۱
- [استقامت و صلاح - وفای به عهد - مشارکت در تأسیس و تطهیر بیت‌الله - اهتمام به نماز و زکات - تسلیم در برابر دستور الهی]
- ۲۲۹ حضرت اسحاق عليه السلام ۷-۳-۲
- ۲۲۹ اسحاق، اسوه صالحان ۷-۳-۱ تا ۱-۷-۳-۲
- ۲۳۱ حضرت یعقوب عليه السلام ۸-۳-۲
- ۲۳۱ یعقوب اسوه صبر و گذشت
- ۲۳۲ شیوه‌های تبلیغی حضرت یعقوب ۸-۳-۲ تا ۸-۳-۱
- [کار و تلاش توأم با اندیشه - یاد خدا و قیامت - دعوت به اسلام - دلسوزی برای همگان و آمرزشخواهی برای خطاکاران - صبر و

بردباری - بصیرت و آینده نگری - مهمان نوازی - خدمتگزاری

[مسجد]

۲۳۷ ۹-۳-۲- حضرت یوسف علیه السلام

۲۳۷ یوسف. اسوه عفت و امانت

۲۳۷ ۱-۹-۳-۲- شیوه کلی خدا محوری

[تأکید بر توحید - یاد آوری فضل الهی و شکرگزاری دائم]

۲۳۹ ۲-۹-۳-۲- تبلیغ عملی و غیر مستقیم

[مقاومت در برابر وسوسه و ترجیح زندان بر گناه - تکریم پدر و مادر

- حلم، گذشت و بزرگواری]

۲۴۳ ۳-۹-۳-۲- اتخاذ شیوه‌های متنوع برای پیشبرد دعوت

[تلاش برای دفع کامل اتهام - زمینه سازی برای تأثیر گذاری بیشتر

دعوت - بهره برداری بجا از تمام فرصتها]

۲۴۹ ۱۰-۳-۲- حضرت ایوب علیه السلام

۲۴۹ ایوب، اسوه بازگشت و انابه به درگاه خدا

۲۵۰ ۱-۱۰-۳-۲- صبر بر مصیبتها

۲۵۰ ۲-۱۰-۳-۲- شکرگزاری نعمتهای الهی

۲۵۱ ۳-۱۰-۳-۲- نیکوکاری و خدمت به مردم

۲۵۳ ۱۱-۳-۲- حضرت شعیب علیه السلام

۲۵۳ شعیب، اسوه اصلاح اقتصادی

۲۵۴ ۱۱-۳-۲- شیوه‌های تبلیغی شعیب

[دعوت به توحید - اعلام صریح مواضع و دعوی اصلاح - دعوت به

اصلاح اقتصادی - انذار - خپرخواهی و تشویق به هدایت - عدم

درخواست اجر و پاداش - پیشتازی در عمل به احکام - خطاب توأم

به عقل و فطرت - نهی از منکر - خطابه - یاد آوری - پاسخ آرام و

گفتار نرم و دلپذیر]

- ۲۶۴ ۲-۳-۱۲ - حضرت هارون عليه السلام
- ۲۶۴ هارون، اسوه هماهنگی و همراهی با مبلغ زمان
- ۲۶۵ ۲-۳-۱۲-۱ تا ۳- شیوه‌های دعوت هارون
- [مبارزه بی‌امان با شرک - پیشگیری از تفرقه - دعوت با استدلال و منطق]
- ۲۶۸ ۲-۳-۱۳ - حضرت الیاس عليه السلام
- ۲۶۹ الیاس، اسوه پشتکار و تحمل آزار در راه دعوت
- ۲۶۹ ۲-۳-۱۳-۱ تا ۳- شیوه‌های دعوت الیاس
- [دعوت به توحید با انکار ضمنی شرک - شیوه مقایسه - استقامت و تحمل رنجها و امانتها]
- ۲۷۲ ۲-۳-۱۴ - حضرت الیسع عليه السلام
- ۲۷۲ ۲-۳-۱۴-۱ - الیسع، اسوه همکاری و استمرار دعوت
- ۲۷۴ ۲-۳-۱۵ - حضرت ذوالکفل عليه السلام
- ۲۷۴ ۲-۳-۱۵-۱ تا ۳- شیوه‌های دعوت ذوالکفل
- [صبر و استقامت - قضاوت صحیح میان مردم - تأکید بر جهاد]
- ۲۷۷ ۲-۳-۱۶ - حضرت داود عليه السلام
- ۲۷۷ داود، اسوه کار و تلاش مقدس
- ۲۷۸ ۲-۳-۱۶-۱ تا ۷- شیوه‌های تبلیغی داود
- [توجه به خدا و سپاسگزاری دائم - داوری عادلانه و احقاق حق - جهاد شجاعانه در راه خدا - ساده زیستی و تأمین معاش از دسترنج خود - التزام به نظم و نظارت و وقت شناسی - وعظ و اندرز - آواز نیکو]
- ۲۸۶ ۲-۳-۱۷ - حضرت سلیمان عليه السلام
- ۲۸۶ سلیمان، اسوه سپاسگزاری
- ۲۸۷ ۲-۳-۱۷-۱ تا ۱۰- شیوه‌های دعوت سلیمان
- [داوری صحیح و احقاق حق - خدا محوری و شکرگزاری دائم -